

Sevcanova Aidə Rəsim qızı⁹⁰
GRAMMATIKANIN KOMMUNİKATİV YÖNÜMLÜ
TƏDRİSİNDƏ ÇALIŞMALARIN ROLU

Dil uzun müddətdə öyrənilən prosesdir. Xarici dilin öyrənilməsində əsas məqsəd ünsiyyətdir, lakin qrammatika da dilin öyrənilməsində əsas vasitələrdən biridir desək, zənnimizcə yanlışdır. Uzun illər orta və ali məktəblərdə əsas məqsəd kənara qoyulmuş və tədris prosesində yalnız qrammatika öyrədilmişdir. Son zamanlar belə mühakimə yayılıb ki, qrammatikanı öyrənmək lüzumsuzdur. Düşünürük ki, bu mühakimələr əsassızdır.

İngilis dilinin qrammatikasının kommunikativ səviyyədə mənimsənilməsi ali təhsil müəssisələri qarşısında duran əsas məsələlərdəndir. İngilis dilinin daha səmərəli təlim üsulları ilə mənimsədilməsi müasir dövrün başlıca tələblərindən sayılır.

Məlumdur ki, dilin fonoloji sistemini, lüğət ehtiyatını və qrammatik quruluşunu dərinlən mənimsəmədən ona hərtərəfli ünsiyyət vasitəsi kimi yiyələnmək mümkün deyil. Tədris prosesində qrammatikanın, onun qaydalarının əzbərlənməsi arzu olunan nəticələri vermədiyi üçün, dərslərin kommunikativ yönümlü təşkilini ön plana çəkilir.

Xarici dilin təlimində kommunikativliyin formalaşdırılması məsələləri haqqında G.C. Hüseynzadə, D.Ə. İsmayılova, G.Şirəliyeva və başqaları bir sıra tədqiqatlar aparmışlar.

Kommunikativ yönümlü təlimin əsas xüsusiyyəti tələbələrdə xarici dili öyrənilən ünsiyyət qurmağa ruhlandırmaqdır. Təcrübələr göstərir ki, dili qrammatik və leksik cəhətdən yaxşı bilən tələbələr bəzən kommunikasiyadan qaçır. Düşünürük ki, bu onlarda kommunikativ səriştənin formalaşmamasından irəli gəlir. Kommunikativ yönümlü təlimin əsas iştirakçıları müəllim və tələbələr olmalıdır.

Kommunikativlik qabiliyyəti nə vaxt yaranır? Bu suala cavab vermək üçün aşağıdakılara diqqət yetirmək lazımdır: tapşırıqlar inkişafetdirici olmalıdır. Belə tapşırıqlar tələbələrdə özünə əminlik yaradır, bu metodika tələbələrdə xarici dildə danışmaq vərdişlərinin formalaşmasına müsbət təsir göstərir və bunlar monoloji nitqin müxtəlif növlərinin- dialoqların, oyunların, situasiyaların təqdim olunması ilə təmin olunur. Bu metodik bacarıq və vərdişlərin aşılanmasına deyil, birbaşa anlamaya yönəldilir.

Ənənəvi metod və üsullardan fərqli olaraq, kommunikativ yönümlü təlim zamanı tələbələrin yol verdiyi səhvlər müəllim tərəfindən düzəldilmir. Diqqət yalnız nitqin səlisliyinə cəlb edilir.

Tədris prosesində kommunikativliyin tətbiq edilməsi tələbələrə konkret situasiyada verbal və qeyri-verbal davranış normalarının və verilən kontekst çərçivəsində dildən düzgün istifadə etmək bacarığının yaranmasına yardımçı olur.

Kommunikativ yönümlü təlimin əsas göstəricilərindən biri də qrammatik materialın planlaşdırılmış, sistemli şəkildə deyil, kommunikativ məqsədlərə uyğun təqdim edilməsi və mənimsənilməsidir. Qrammatikanın kommunikativ yönümlü təlim sistemini ənənəvi sistemdən fərqləndirən əsas cəhət qrammatika haqqında məlumat və biliklərin verilməsi deyil, mənimsənilməsi nəzərdə tutulan qrammatik materialların praktikaya tətbiq edilməsi, yəni nəzəri biliklərin müxtəlif nitq fəaliyyəti növlərində istifadə edilməsidir. Qrammatikanın kommunikativ yönümlü təlim prosesini səmərəli şəkildə təşkil etmək üçün ən uğurlu olan təlim modeli PPP (Presentation – Practice – Production, Təqdim etmə mərhələsi – Təcrübə mərhələsi – Yaradıcı mərhələ) modeli hesab olunur.

Müasir metodikada ESA (istifadə et - öyrən - fəaliyyət göstər) modelinin PPP modelinə nisbətən daha geniş yayılmasını qeyd edən Ə.Şirəliyev PPP modelinin bir çox metodistlər tərəfindən tənqid olunduğunu vurğulayır. O, ESA modelinin daha effektiv dil öyrənməyə xidmət etdiyini qeyd edir (1, s.56).

Qrammatikanın tədrisində əsas məsələlərə diqqət yetirilməlidir: 1) Dilin qrammatik quruluşuna yiyələnmək onun qrammatik kateqoriyalar əsasında mənimsənilməsini təmin etmək; 2) Qrammatikanın öyrənilməsi maraqlı və əyləncəli xarakter daşmalı, tələbələr qrammatik materialın mənimsənilməsinə sövq etməlidir; 3) Xarici dilin qrammatikasının öyrənilməsi ana dilinin daxili quruluşunu daha aydın dərk etməyə imkan yaradır; 4) Dilin qrammatik əsasda mənimsənilməsi məntiqi tərffəkkürü inkişaf etdirir, yaddaşı möhkəmləndirir; 5) Qrammatik vərdişlərin formalaşması şifahi və yazılı nitqin qarşılıqlı əlaqədəsinə imkanlar yaradır.

Təlim prosesində dilə kommunikativ yönümlü yanaşmanın bir sıra xüsusiyyətləri mövcuddur. Buraya aşağıdakılar daxildir: dilə məna ifadəedici sistem kimi yanaşma; dilin əsas funksiyası onun kommunikativliyidir; dilin əsas funksiyası onun funksional və kommunikativ əlaqəsidir; dilin əsas elementini təkcə qrammatik və struktur göstəricilər deyil, həm də funksional və kommunikativ mənadır (2, s. 26).

Kommunikativ yönümlü qrammatik çalışmalar sistemində təkrar və sistemləşdirilmiş çalışmalara da müəyyən yer verilir. Bu zaman illüstrasiyalardan, sxemlərdən, cədvəllərdən və s. istifadə etmək məqsəduyğundur.

Qrammatikanın kommunikativ yönümlü materiallarının canlı nitqə daxil edilməsi məqsədlə ünsiyyətin müxtəlif növlərindən, o cümlədən cütlərlə və qruplarla işdən istifadə etmək məqsəduyğundur. Qrammatika dərslərində kommunikativ çalışmaların əsas hədəfi məqsəddir. Müəllimin əsas məqsədi müəyyən qrammatik formaların istifadə edilməsi üçün şərait və vərdiş yaratmaq, tələbənin məqsədi isə müəyyən kommunikativ vəzifəni icra etməkdir. Kommunikativ niyyət ünsiyyət prosesində iştirak edən danışanın konkret məqsədini ifadə edir. Bu məqsəd sual vermək, təsdiq etmək, mühakimə yürütmək, alqışlamaq və s. formada özünü göstərir.

Qrammatikayönümlü çalışmaların işlənilməsində tələbələrin kommunikativ tələbatlarının da nəzərə alınması vacib şərtlərdəndir. Qrammatika üzrə kommunikativ yönümlü çalışmalar sisteminin əsasını nitq vərdişlərinin yaranmasının mərhələləri təşkil edir - modelin situasiyada təqdim edilməsi, nümunənin intensiv olaraq müxtəlif situasiyalarda işlənilməsi, yeni model ilə əvvəlkilərin bir kontekstdə və sonra sərbəst olaraq işlədilməsi.

Qeyd etmək istərdik ki, sadələdiyimiz məsələlərin heç də hamısı ali məktəblərdə keçirilən müasir qrammatika kitablarında öz əksini tapmır. Eksperiment üçün Azərbaycan Dillər Universitetinin I və II kurslarında əlavə material kimi tədris olunan L. Cəfərova və başqalarının tərtib etdikləri "English Grambridge" adlı dərsliyini götürmüşük. İngilis dilinin qrammatikasında çətinliyi ilə digər mövzulardan seçilən "Feilin şərt şəkli" və ona aid çalışma formaları məqaləmizdə təhlil olunmuşdur. Məqsədimiz bu məqalədə həmin çalışmaların kommunikasiyaya necə təsir etdiyini araşdırmaqdan ibarətdir.

Çalışma 1. Comment on the use of the Conditional Mood.

I am busy today. I should so like to meet her. (But for the meeting, we should call on her at once).

Çalışma 2. Answer the questions using the proper forms of the Conditional Mood.

Why did not you let him take his ball? - (to lose) - He would have lost it.

Çalışma 3. Complete the sentences using the proper form of the Conditional Mood.

But for her illness... .

But for his missing the last train... .

Çalışma 4. Compose the sentences with the pattern but for+the conditional mood or a modal verb in the past and the past perfect subjunctive mood.

It began to rain and we did not go for our work. - But for the rain, we should have gone for our work.

Çalışma 5. Replace the infinitives in brackets using the proper form of the conditional mood.

Even if it (to rain), it would not have spoiled the party. - Even if it to rained, it would not have spoiled the party.

Çalışma 6. Open the brackets using the proper form of the Conditional Mood.

It is getting too cold for comfort, otherwise we (can stay) here a little longer. - It is getting too cold for comfort, otherwise we could stay here a little longer.

Çalışmaların tərtibatından görüldüyü kimi onların əksəriyyəti (çalışma 1, 2, 3, 4) situativ tapşırıq olub, tələbələrdə danışıq inkişaf etdirməyə xidmət edir. Düşünürük ki, çalışmalar içərisində kommunikasiyaya xidmət edən tapşırıqlar tələbələrin bildikləri söz və qrammatik qaydalardan istifadə edərək öz şəxsi təşəbbüsü ilə qurduqları ifadə və situasiya tipli tapşırıqlardır, çünki kommunikasiya prosesində nitq nümunələri mexaniki olaraq hazır situasiyalarda istifadə edilmir və beləliklə, onlar nitq kompetensiyasının formalaşmasına xidmət etmiş olur.

Tələbələr şərt budaq cümlələrindən nitq prosesində istifadə edərək cümlələrin hər iki hissəsinin kəsb etdiyi mənanı tam anlaya bilmirlər. Bu problem mövzunun nə qədər çətin olduğunu bir daha təsdiqləyir. Məhz buna görə də kommunikativ tipli tapşırıqların əhatə dairəsini daha da genişləndirmək lazımdır. Bu tapşırıqlara misal olaraq tələbələrin özlərinin yaratdığı dialoq şəkilli, situativ tapşırıqları göstərə bilərik. Adı çəkilən kitabda bu tip çalışmalara demək olar ki, yer verilməmişdir.

Tələbələr qrammatik strukturları müvafiq qrammatik mövzu ilə bağlı müxtəlif çalışmalarını yerinə yetirmək yolu ilə mənimsəyirlər. Bu qrammatik vahidlərin seçilməsi isə dilöyrənmə mərhələsində onların praktik istifadəsinə olan tələbatdan irəli gələrək həyata keçirilir. Müasir dövrdə dil çalışmalarının kommunikativ tapşırıqlara inteqrasiyası tədris prosesində əhəmiyyətli dərəcədə mühüm rol oynayır.

Qrammatika dərslərində nitqin qrammatik qaydalar vasitəsilə deyil, digər bacarıq və vərdişlər, normalar vasitəsilə həyata keçirilməsi qarşıda duran əsas məsələdir. (3, s. 118)

Beləliklə, xarici dilin qrammatikayönümlü təliminin əsas göstəricisi tələbənin nitqində qrammatik strukturların səhsiz tətbiq edilməsi hesab edilir. Müvafiq olaraq, qrammatikayönümlü təlim irəli sürülən məqsədə, yəni xarici dil materiallarının düzgün şəkildə istifadə etmək bacarığının formalaşdırılmasına nail olmaq istiqamətində qurulur, lakin kommunikasiyaya xidmət etmir. İngilis dili qrammatikasının kommunikativ yönümlü təşkili aşağı kurs tələbələrinin rəhbərlikli nitq qabiliyyətlərinin inkişafına müsbət təsir göstərir, onların nitq imkanlarının inkişaf etdirilməsi üçün münasib şərait yaradır, onlarda kommunikasiya qurmağa motivasiya yaradır, öyrənilən xarici dildə nitq fəaliyyətini stimullaşdırır.

Ədəbiyyat:

1. Orta məktəblərdə xarici dil müəllimliyi ixtisası üzrə pedaqoji təcrübənin təşkili və aparılması. Metodik vəsait. Tərt. ed. Ə.Ş.Şirəliyev. Bakı: Mütərcim, 2012.

2. Гусейнзаде Г. Обучение речевой коммуниуации на иностранном языке. Баку. Мугарджим. 2001.

3. Cəfərova L., Hüseynov A., Mirzəyeva M., Mustafayeva S. English Grambridge, " Science and Education". Bakı, 2011.

4. Shiraliyeva G. From Grammar to Communication. Bakı: Mutarcim, 2017.

Acar sözlər: qrammatika, kommunikativ çalışmalar, təlim prosesi, situativ çalışmalar, nitq fəaliyyəti, feilin şərt şəkli.

Ключевые слова: грамматика, коммуникативные упражнения, учебный процесс, ситуативные упражнения, речевая деятельность, условная наклонения глагола.

Keywords: grammar, communicative exercises, learning process, situational exercises, speech activities, the conditional mood of the verb.

The role of exercises in teaching communicative grammar

SUMMARY

The article is devoted to the role of exercises in communicative learning grammar. In modern world, learning of foreign languages in the communicative level is one of the main challenges that higher education institutions are facing. Mastering the English language with more effective teaching methods is one of the main requirements of modern

era. The main feature of teaching grammar communicatively is to encourage students to learn a foreign language. In this case grammatical material should be presented and mastered communicatively, not systematically. The main distinguishing feature of the grammar-generalized learning system is that it does not provide information and knowledge about grammar, but implements the grammatical material to practice, i.e. the use of the theoretical knowledge in different speech activities.

**Роль упражнений в обучении коммуникативной
грамматике английского языка.**

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена роли упражнений в обучении коммуникативной грамматике. В современном мире общение на иностранных языках на коммуникативном уровне является одной из основных задач, стоящих перед высшими учебными заведениями. Овладение английским языком с помощью более эффективных методов обучения является одним из основных требований современной эпохи.

Главной особенностью коммуникативного подхода в грамматике является поощрение студентов к изучению и общению на иностранных языках. В этом случае грамматический материал не должен воспроизводиться в систематизированной форме, а представлен и изучен в соответствии с коммуникативными задачами. Главной отличительной особенностью системы обучения является не предоставление определенных знаний о грамматике, а практическое применение грамматического материала, то есть, использование теоретических навыков в различных языковых процессах.

Rəyçi: p.f.d., dos. Günay Şirəliyeva